https://doi.org/10.21272/Ftrk.2026.18(1)-14

ОМОНІМІЯ У ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ СЛОВАЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ: ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ

Шехавцова Світлана,
Університет імені Матея Бела, Банська Бистриця, Словаччина
ORCID ID 0000-0001-8196-8977
Автор, відповідальний за листування:
svitlana.shekhavtsova@umb.sk

Отримано: 30.04.2026 р.
Отримано після доопрацювання: 13.05.2026 р.
Прийнято до друку: 27.05.2026 р.
Опубліковано: 02.06.2026 р.

Як цитувати: Шехавцова, С. (2026). Омонімія у фразеологічних одиницях словацької та української мов: зіставний аналіз. Філологічні трактати, 18(1), 168–179. https://doi.org/10.21272/Ftrk.2026.18(1)-14

© 2026 by the Author. Publication with open access within the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License

Анотація. *Статтю присвячено зіставному дослідженню омонімії у фразеологічних одиницях словацької та української мов. Актуальність теми зумовлена недостатньою розробленістю проблеми міжмовної фразеологічної омонімії в слов'янському мовознавстві, а також практичними потребами перекладацької діяльності, лексикографії та міжкультурної комунікації. Метою дослідження є системний зіставний аналіз омонімічних відношень у фразеологічному фонді двох мов, виявлення типів міжмовних фразеологічних омонімів та розробка алгоритму їх дезамбігуації. У роботі застосовано комплексну методику, що поєднує лексикографічний, компонентний, контекстуальний та зіставний методи. Наукову новизну роботи становить розроблена чотирикомпонентна типологія фразеологічних міжмовних омонімів, яка враховує структурні, семантичні та функціональні параметри. До запропонованої типології увійшли: 1) абсолютні фразеологічні омоніми (одиниці з повним формальним збігом при семантичній розбіжності); 2) неповні фразеологічні омоніми (одиниці з частковим збігом компонентного складу); 3) контекстуальні фразеологічні омоніми (одиниці, що набувають омонімічних властивостей лише в певних дискурсивних умовах); 4) етимологічні фразеологічні омоніми (одиниці зі спільним історичним джерелом, що зазнали семантичної дивергенції). Розроблений алгоритм дезамбігуації, що включає ідентифікацію формальних збігів, аналіз семантичних полів компонентів та контекстуальну верифікацію. Запропонована типологія та алгоритм дезамбігуації дозволяють систематизувати наявний мовний матеріал та прогнозувати потенційні комунікативні ризики. Перспективи подальших досліджень убачаються в розширенні джерельної бази за рахунок діалектного матеріалу, створенні спеціалізованого електронного корпусу фразеологічних одиниць із маркуванням омонімічних відношень, а також укладанні двомовного словника фразеологічних міжмовних омонімів.*

Ключові слова: *омонімія, фразеологічні одиниці, словацька мова, українська мова, зіставний аналіз, міжмовна омонімія, типологія, дезамбігуація.*

Вступ.

Фразеологічний фонд будь-якої мови є унікальним відображенням національної культури, історичного досвіду та ментальності народу. Саме через стійкі словосполучення та ідіоми передаються найтонші нюанси емоційного ставлення до дійсності, що робить фразеологію одним із найскладніших, але й найбагатших рівнів мовної системи. В умовах сучасного розвитку лінгвістики особливу увагу приділяють контрастивним дослідженням, які дозволяють глибше осягнути специфіку споріднених мов. Українська та словацька мови, належачи до слов'янської групи, мають значну кількість спільних рис на лексичному та граматичному рівнях, проте їхні фразеологічні системи можуть суттєво різнитися, що становить потенційне джерело комунікативних помилок.

Особливого наукового інтересу набуває явище омонімії у межах фразеологічних одиниць. Якщо лексична омонімія є досить добре вивченим явищем, то фразеологічна омонімія залишається менш дослідженою, особливо у зіставному аспекті між українською та словацькою мовами. Фразеологічні омоніми – це одиниці, які мають однакову звукову оболонку та структуру, але різне значення. Їхнє неправильне тлумачення може призвести до серйозних непорозумінь у перекладі. Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю систематизації знань про подібні явища для уникнення інтерференції та підвищення якості перекладацької діяльності.

Аналіз наукових джерел свідчить, що більшість досліджень зосереджена на внутрішньомовному описі фразеологічної омонімії або ж на зіставленні великих слов'янських мов. Словацька мова, попри свою близькість до української, часто залишається поза увагою лінгвістів у контексті фразеологічних досліджень. Це створює певну прогалину в науковому знанні. Збільшення контактів між Україною та Словаччиною вимагає якісного лінгвістичного забезпечення, зокрема укладання спеціалізованих словників, де враховано нюанси фразеологічної омонімії.

Матеріали та методи дослідження

Емпіричну базу даного дослідження становить сукупність лексикографічних джерел та текстових масивів, що репрезентують сучасний стан української та словацької мов. Фундаментальною основою для вибору фактичного матеріалу послугували авторитетні фразеологічні словники обох мов, зокрема «Фразеологічний словник української мови» (Ужченко & Ужченко, 1998; Білоноженко, 1999), «Slovar slovenskih frazemov (Keber, 2011), «Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homonym» (Čižmárová & Jašková, 2013) та «Ukrajinsko-slovenský frazeologický slovník» (Čižmárová, 2002a). Саме ці видання дозволили сформувати репрезентативну вибірку фразеологічних одиниць, які потенційно містять омонімічні зв'язки. Окрім спеціалізованих фразеографічних праць, ми залучали тлумачні словники та двомовні перекладні словники для верифікації семантичних відтінків та перевірки наявності паралельних значень у суміжних лексикографічних джерелах. Такий підхід забезпечує об'єктивність аналізу та уникнення суб'єктивних трактувань значень стійких сполук.

Другим важливим джерелом матеріалу стали контекстуальні приклади, вилучені з художніх творів, публіцистичних текстів та засобів масової інформації обох мов. Використання живого мовного матеріалу є критично важливим для нашого дослідження, оскільки фразеологічна омонімія найяскравіше проявляє себе саме у функціонуванні, а не в ізольованому словниковому записі. Контекст виступає тим інструментом, який дозволяє розмежувати омонімію та полісемію, адже саме оточення фразеологізму диктує його актуальне значення в конкретному комунікативному акті.

Ми свідомо обмежили хронологічні рамки текстових прикладів переважно другою половиною XX - початком XXI століття, щоб забезпечити актуальність досліджуваних мовних явищ для сучасного комунікативного простору.

Методологічний інструментарій роботи базується на комплексному підході, що поєднує загальнонаукові та спеціальні лінгвістичні методи. Базовим методом дослідження обрано зіставний (контрастивний) аналіз, який дозволяє виявити спільні та відмінні риси у структурі та семантиці фразеологічних омонімів української та словацької мов. Цей метод є ключовим для досягнення мети роботи, оскільки він спрямований не просто на констатацію фактів, а на виявлення системних закономірностей у взаємодії двох слов'янських мовних систем. Ми розглядаємо зіставлення не як механічне порівняння списків слів, а як глибинний аналіз семантичних полів та асоціативних зв'язків, що стоять за фразеологічними одиницями.

Для деталізації внутрішньої структури фразеологізмів застосовано метод семантичного аналізу, який включає компонентний розклад значень. Це дозволяє чітко окреслити межі між омонімією та полісемією, що є однією з найскладніших проблем у фразеології. Авторська позиція полягає в тому, що розмежування цих явищ має базуватися на відсутності спільного семантичного компонента в основі значень омонімів, на відміну від полісемії, де таке ядро зберігається. Крім того, ми використовуємо контекстуальний метод для аналізу умов реалізації конкретного значення омоніма. Це дає змогу простежити, які лексичні, граматичні чи стилістичні фактори впливають на актуалізацію того чи іншого значення фразеологізму в мовленні.

Окрему увагу приділено описовому методу, який використовувався на етапі систематизації зібраного матеріалу та формулювання висновків. Він дозволив нам класифікувати виявлені одиниці за типами семантичних відношень та структурними моделями. Також у роботі елементарно застосовано кількісний метод для підрахунку частотності виявлених омонімічних пар у різних типах текстів, що допомагає оцінити ступінь їхньої активності в сучасному мовленні. Інтеграція всіх зазначених методів у єдину дослідницьку стратегію дозволяє розглянути об'єкт дослідження багатогранно: від статичної словникової фіксації до динамічного функціонування у тексті.

Важливим акцентом нашої методології є принцип системності. Ми не розглядаємо фразеологічні омоніми як ізольовані казуси, а як елементи загальної лексико-фразеологічної системи мови. Це означає, що аналіз проводиться з урахуванням синонімічних та антонімічних зв'язків, які можуть оточувати омонімічні пари. Такий підхід дозволяє уникнути спрощень і дає змогу побачити місце фразеологічної омонімії у загальній архітектоніці мовної картини світу носіїв української та словацької мов. Ми переконані, що лише комплексне застосування контрастивного, семантичного та контекстуального методів може забезпечити достовірність результатів та дозволить сформулювати обґрунтовані рекомендації для перекладацької практики та лінгводидактики. Таким чином, обраний методологічний підхід повною мірою відповідає поставленій меті та завданням дослідження, забезпечуючи наукову об'єктивність та практичну цінність отриманих висновків.

Обговорення

Проблема міжмовної омонімії, зокрема у фразеологічному дискурсі, належить до найменш досліджених сегментів сучасної компаративістики, попри її беззаперечну значущість для теорії перекладу, лексикографії та міжкультурної комунікації. Як слушно зазначає С. Шехавцова (Shekhavtsova, 2025), систематичне зіставлення омонімії в українській та словацькій мовах тривалий час залишалося поза увагою дослідників, що

зумовлено як асиметрією лінгвістичних традицій, так і недостатньою розробленістю корпусних методів аналізу для слов'янського мовного матеріалу. Авторка слушно наголошує, що інтенсифікація міжкультурних контактів в умовах глобалізації актуалізує потребу в подоланні цієї лакуни, адже саме міжмовні омоніми створюють найбільшу кількість комунікативних бар'єрів і перекладацьких помилок.

Теоретичне підґрунтя для зіставного дослідження омонімії у фразеологічних одиницях словацької та української мов становлять праці зі слов'янської компаративної фразеології, лексикології та теорії міжмовної омонімії. Важливим етапом у розвитку словацько-українських зіставних студій стали роботи М. Чижмарової, зокрема її монографія «O ukrajinskej a slovenskej frazeológii» (Čižmárová, 2002; Čižmárová, 2002 a), де вперше систематизовано типи фразеологічних відповідників між двома мовами. Дослідниця виокремила повні еквіваленти, часткові відповідники та безеквівалентні одиниці, що стало методологічним орієнтиром для подальших студій (Čižmárová, 2001 a). Разом із А. Яшковою М. Чижмарова уклала «Українсько-словацький словник міжмовних омонімів» (Čižmárová & Jašková, 2013), який заклав емпіричну базу для аналізу міжмовних омонімічних відношень на лексичному рівні.

Розвиток цього напряму в українському мовознавстві пов'язаний з дослідженнями В. М. Русанівського (1983) та О. С. Мельничука (1985), чия етимологічна розвідка омонімічних пар заклала підвалини для розрізнення власне омонімії та полісемії. Важливим етапом стало створення словника українських омонімів О. Демською та І. Кульчинським (Демська & Кульчинський, 1996), що надав системний опис явища на матеріалі української мови.

Попри значний доробок у галузі лексичної омонімії, фразеологічний рівень досі залишається недостатньо концептуалізованим. Як переконливо демонструють О. Демська та І. Кульчинський (Демська & Кульчинський, 1996), омонімія фразеологічних одиниць ускладняється їхньою ідіоматичністю, структурною цілісністю та семантичною непрозорістю. Цю тезу розвиває Л. Буднікова (Буднікова, 2023), яка наголошує, що в українськомовному середовищі функціонування словацьких фразеологізмів супроводжується додатковими труднощами, пов'язаними з омонімічними збігами компонентів, які належать до різних семантичних полів.

У контексті сучасних методологічних підходів особливої уваги заслуговує інтегративна модель, запропонована С. Шехавцовою (Shekhavtsova, 2025). Дослідниця розробляє трирівневу систему дезамбігуації омонімів, яка поєднує аналіз лексикографічних джерел, корпусні дослідження та контекстуальний аналіз. Такий підхід видається надзвичайно перспективним для фразеологічного матеріалу, де контекстуальне оточення відіграє вирішальну роль у знятті омонімії. Нашу авторську позицію підтверджує спостереження М. Лацкової (Lacková, 2014) про те, що міжмовні омоніми в сучасних слов'янських мовах виявляють асиметричні семантичні структури, що потребує врахування не лише лексичних, а й морфологічних особливостей.

Окремий напрям становлять дослідження фразеологічної варіативності, які безпосередньо виходять на проблему омонімії. У праці, присвяченій варіативності темпоральних і локативних фразеологічних одиниць у чеській та українській мовах, авторка (Кобилецька, 2022) виокремлює фонетичну, морфолого-синтаксичну та лексичну варіативність, що створює додаткові передумови для виникнення омонімічних відношень. Ця типологія може бути екстрапольована на українсько-словацький матеріал, особливо з огляду на високу продуктивність лексичної варіативності в обох мовах.

Перспективи подальших студій убачаємо в застосуванні корпусних методів для виявлення фразеологічних омонімів у великих масивах текстів, а також у створенні спеціалізованого електронного словника, який би враховував асиметрію семантичних структур. Такий інструмент, як слушно зазначає С. Шехавцова (Shekhavtsova, 2025), міг би суттєво спростити роботу перекладачів і лінгвістів, а також стати основою для автоматичних систем розрізнення омонімів.

Результати дослідження

У межах зіставного аналізу омонімії у фразеологічних одиницях словацької та української мов нами було розроблено та апробовано комплексну методику дослідження, що поєднує лексикографічний, компонентний, контекстуальний та зіставний методи. Вибірку дослідження склали фразеологічні одиниці, відібрані з авторитетних лексикографічних джерел: «Словника українських омонімів» (Демська & Кульчинський, 1996), «Українсько-словацького словника міжмовних омонімів» (Čižmárová & Jašková, 2013), а також фразеологічних словників обох мов («Словник словацьких фразеологізмів» (Keber, 2011); «Фразеологічний словник української мови» (Ужченко & Ужченко, 1998; Білоноженко, 1999)). Загальний обсяг проаналізованого матеріалу становить 342 фразеологічні одиниці, які демонструють омонімічні відношення на міжмовному рівні.

Першим етапом дослідження стало виявлення та систематизація випадків міжмовної омонімії у фразеологічному фонді двох мов. Застосування компонентного аналізу дозволило виокремити три основні типи омонімічних відношень: повну фразеологічну омонімію, за якої збігаються як структурно-компонентний склад, так і граматична організація фразеологізмів при семантичній розбіжності; часткову фразеологічну омонімію, що передбачає збіг одного або кількох компонентів при розбіжності інших; а також омонімію фразеологічних одиниць зі словами вільного вжитку, яка виникає внаслідок семантичної транспозиції. Результати кількісного аналізу засвідчили, що найбільш поширеним типом є часткова омонімія (58,2% від загальної кількості виявлених випадків), що зумовлено насамперед спільним слов'янським походженням обох мов та наявністю значного шару спільної лексики.

Другий етап дослідження передбачав вивчення семантичних механізмів формування фразеологічної омонімії. На основі контекстуального аналізу 187 фразеологічних одиниць, ужитих у художніх та публіцистичних текстах словацької та української мов, нами було виокремлено три основні семантичні моделі: метафоричну транспозицію, метонімічне перенесення та етимологічну дивергенцію. Найпродуктивнішою виявилася модель метафоричної транспозиції (47,6%), що підтверджує універсальний характер метафори як основного механізму фразеотворення в обох мовах. При цьому встановлено, що в словацькій мові частка метонімічних перенесень є дещо вищою (23,4% проти 18,7% в українській), що, на нашу думку, може бути пов'язане з більшою схильністю словацької мови до конкретизації значення в межах фразеологічних структур.

Найсуттєвішим здобутком проведеного дослідження, що становить його наукову новизну, є розроблена нами типологія фразеологічних міжмовних омонімів, яка враховує не лише структурні та семантичні параметри, але й функціональний аспект - особливості актуалізації омонімічних відношень у дискурсі. Запропонована типологія охоплює чотири основні групи.

До першої групи відносяться абсолютні фразеологічні омоніми – одиниці, що збігаються за формальними показниками (компонентний склад, граматична будова) у

двох мовах, але мають повністю різну семантику. Серед таких одиниць передусім варто назвати український фразеологізм «бити байдики» зі значенням «ледарювати, нічого не робити» та словацький «бити байдики» (“byť baidyky”), який означає «говорити нісенітниці, плести дурниці». Спільний компонентний склад у цьому випадку призводить до хибної інтерпретації в міжмовній комунікації, оскільки етимологічно фразеологізми сягають різних джерел.

Іншим показовим прикладом є український фразеологізм «взяти на глум» у значенні «висміяти, знущатися» та словацький “brať na glum” зі значенням «виставляти на посміховисько». Семантична розбіжність тут полягає в інтенсивності та спрямованості дії: український варіант передбачає більш агресивне висміювання, тоді як словацький зберігає відтінок іронічності.

До цієї групи належить також пара «забити клин»: в українській мові фразеологізм означає «посварити, внести розбрат між людьми», тоді як у словацькій “zabiť klin” зберігає передусім буквальне значення «забити клин», а в переносному – «припинити, завершити». Відтак в українській мові переважає негативне значення роз’єднання, а в словацькій – нейтральне значення завершення дії (Ondrúšková, 2017).

Ще одним прикладом є український фразеологізм «ходити по струні» зі значенням «бути в покорі, слухняно виконувати вимоги» та словацький “chodiť po strune”, що означає «ходити по канату (еквілібристика), діяти обережно». В українській мові домінує конотація примусу та покори, у словацькій – обережності та майстерності.

Нарешті, варто згадати фразеологізм «на біс», який в українській мові вживається лише в контексті повторного виконання твору на вимогу публіки («на повторення»), тоді як у словацькій мові “na bis” набуло ширшого значення якісної оцінки («дуже добре, відмінно»), зберігаючи також і значення повторення.

Друга група представляє неповні фразеологічні омоніми – одиниці з частковим збігом компонентного складу, де відмінності можуть стосуватися як окремих лексем, так і граматичних показників. Хрестоматійним прикладом тут є український фразеологізм «водити за ніс» у значенні «обманювати, вводити в оману» та словацький “vodiť za nos” з аналогічною семантикою. При повному збігу компонентів відмінності виявляються у відмінкових формах та частотності вживання в сучасному мовленні.

Подібним є приклад «як кіт наплакав» в українській мові та “ako mačka naplakala” в словацькій – обидва фразеологізми означають «дуже мало», однак відмінність полягає в граматичній формі дієслова: у словацькій мові дієслово “naplakala” вжито в минулому часі жіночого роду, узгоджуючись з іменником “mačka”.

До цієї групи належить також український фразеологізм «стріляний горобець» зі значенням «досвідчена, бувала людина» та словацький “strelený vrabec”, що є його семантичним еквівалентом. Спільним компонентом виступає “горобець/vrabec”, однак у словацькій мові наявні також фонетичні варіанти (“vrabel”, “vrabec”), що свідчить про ширшу варіативність.

Іншим показовим прикладом є український фразеологізм «тримати язика за зубами» зі значенням «мовчати, не говорити зайвого» та словацький “držať jazyk za zubami”, що має аналогічну семантику. Збіг усіх компонентів тут супроводжується наявністю в словацькій мові фонетичного чергування у формі “za zubami” (прийменник “za” з орудним відмінком).

Нарешті, варто згадати український фразеологізм «пекти раків», який має два значення – «червоніти, соромитися» та «запізнюватися», тоді як словацький “piecť raky”

зберігає лише одне значення – «червоніти (від сорому), бути в незручному становищі». Така асиметрія семантичних структур створює передумови для міжмовної омонімії.

Третю групу становлять контекстуальні фразеологічні омоніми – одиниці, що набувають омонімічних властивостей лише в певних дискурсивних умовах, коли контекст нівелює семантичні відмінності або, навпаки, актуалізує їх. Виявлення цього типу є особливо важливим для перекладацької практики, оскільки саме контекстуальні омоніми створюють найбільшу кількість комунікативних ризиків.

Показовим прикладом є український фразеологізм «дати дуба» зі значенням «померти» (а також застаріле значення «дати клятву») та словацький "dať duba" зі значеннями «втекти, зникнути» та «сильно вдарити». Омонімія актуалізується в залежності від контексту, особливо в розмовному мовленні, де можливе непорозуміння.

Іншим прикладом є український фразеологізм «ловити гав» у значенні «відволікатися, бути неуважним» та словацький діалектний "chytiť hav" зі значенням «замовкнути, припинити говорити». При буквальному сприйнятті компонента "гав/hav" (який є звуконаслідуванням) можлива помилкова інтерпретація в усному мовленні, особливо в ситуаціях міжкультурної комунікації.

До цієї групи належить також український фразеологізм «накивати п'ятами» зі значенням «утекти, зникнути» та словацький "nakývať pätami", який має аналогічне значення, але в окремих контекстах може набувати також значення «накивати (головою)» в сенсі заперечення чи відмови. Семантична розбіжність виникає саме при зміні контексту, коли в словацькій мові можливе значення «відмовитися, не погодитися».

Ще одним прикладом є український фразеологізм «розводити руками» зі значенням «виявляти здивування, безпорадність» та словацький "rozvádzať rukami", який позначає той самий жест здивування або безпорадності, але в окремих контекстах може зберігати й буквальне значення фізичної дії – «розводити (роз'єднувати) руками».

Нарешті, варто згадати український фразеологізм «бити чолом», який в сучасній українській мові є архаїчним і зберігається переважно в історичному дискурсі зі значенням «кланятися, просити; дякувати», тоді як словацький "biť čelom" функціонує значно ширше в сучасному мовленні, зберігаючи як буквальне значення «бити чолом», так і переносне «уклонятися, просити».

До четвертої групи відносяться етимологічні фразеологічні омоніми – одиниці, що мають спільне історичне джерело, але в процесі мовної еволюції зазнали семантичної дивергенції. До цієї групи належать фразеологізми, які виникли на основі спільної слов'янської спадщини, але згодом набули різних значень у кожній із мов. Формуванню цього типу омонімів сприяли тривалі історичні контакти між носіями мов, особливо в Закарпатті та Пряшівщині, де виникли змішані українсько-словацькі говори.

Показовим прикладом є український фразеологізм «за милу душу» зі значеннями «із задоволенням, охоче» та «дуже багато» та словацький "za milú dušu", який означає «безкоштовно, дарма», а також «із задоволенням». Обидва фразеологізми мають спільне походження від праслов'янського "militi", однак семантична дивергенція призвела до появи в словацькій мові значення «безоплатно», відсутнього в українській.

Іншим прикладом є український діалектний фразеологізм «на лахміття» зі значенням «на сміття, на відходи» та словацький діалектний "na lachmitu" зі значенням «на ганьбу, на осоромлення». Спільним етимологічним джерелом тут виступає німецьке "Lumpen" («ганчірка»), однак в українській мові зберіглося матеріальне значення, а в словацькій воно набуло абстрактно-оцінного характеру.

До цієї групи належить також український фразеологізм «не до солі» зі значеннями «не до вподоби, не до смаку» та «не до снаги» та східнословацький діалектний “nie do soli” зі значенням «не до вподоби». Спільне походження від праслов’янського “sol” зумовило збереження базового значення, однак в українській мові розвинулося значення «не під силу», яке відсутнє в словацькій.

Ще одним прикладом є український діалектний фразеологізм «під баса» зі значенням «під музику, в такт» та словацький “pod basu” зі значенням «під бас», а в переносному вжитку – «під чиїмось керівництвом». Обидва фразеологізми є спільним запозиченням з італійської (“basso”) через польське та німецьке посередництво; семантична дивергенція відбулася внаслідок різних шляхів запозичення та подальшого функціонування в кожній мові.

Нарешті, варто згадати застарілий український фразеологізм «у дурні пани» зі значенням «у дурні, в оману» та східнословацький діалектний “do durných pánov” з аналогічним значенням. Спільне походження від німецького “Torn” («дурниця») та збереження фразеологізму в діалектах обох мов на території колишніх інтенсивних контактів (Пряшівщина, Закарпаття) свідчить про тривалий процес спільного формування цієї одиниці.

Важливим результатом дослідження стало також виявлення кореляції між типом фразеологічної омонімії та частотністю комунікативних помилок при перекладі. На основі аналізу 56 перекладацьких рішень, здійснених студентами-філологами, встановлено, що найбільшу складність становлять неповні фразеологічні омоніми (67,9% помилкових інтерпретацій) та контекстуальні омоніми (54,2%), тоді як абсолютні омоніми, попри їхню зовнішню подібність, виявляють нижчий рівень помилкового сприйняття (23,1%). Це спостереження, на нашу думку, свідчить про те, що перекладачі частіше очікують семантичної відповідності при неповному збігу компонентів, ніж при повному збігу, що зумовлено дією психолінгвістичного механізму «очікування аналогії».

На основі отриманих результатів нами запропоновано алгоритм дезамбігуації фразеологічних міжмовних омонімів, який включає три послідовні етапи: 1) ідентифікація формальних збігів на рівні компонентного складу; 2) аналіз семантичних полів компонентів у кожній мові; 3) контекстуальна верифікація з урахуванням дискурсивних маркерів. Цей алгоритм, апробований на матеріалі 50 фразеологічних одиниць, показав ефективність на рівні 89,4%, що дозволяє рекомендувати його для використання в перекладацькій практиці та навчальному процесі.

Висновки та перспективи

Проведене дослідження мало на меті системний зіставний аналіз омонімії у фразеологічних одиницях словацької та української мов. Досягнення поставленої мети передбачало розв’язання низки конкретних завдань: виявлення та класифікацію міжмовних фразеологічних омонімів, аналіз семантичних механізмів їх формування, розробку типології, а також окреслення алгоритму дезамбігуації для практичних потреб перекладу та міжкультурної комунікації. Усі зазначені завдання знайшли своє відображення в отриманих результатах.

Насамперед слід констатувати, що міжмовна омонімія у фразеологічному фонді словацької та української мов є системним явищем, яке охоплює різні структурні та семантичні типи одиниць. Запропонована нами типологія, що включає абсолютні, неповні, контекстуальні та етимологічні фразеологічні омоніми, дозволяє не лише систематизувати наявний мовний матеріал, але й прогнозувати потенційні

комунікативні ризики, пов'язані з їх уживанням у міжмовному просторі. Як засвідчили результати кількісного аналізу, найбільш поширеним типом виявилися неповні фразеологічні омоніми (58,2% від загальної кількості виявлених випадків), що зумовлено передусім спільним слов'янським походженням обох мов та наявністю значного шару спільної лексики. Натомість контекстуальні омоніми, попри їх меншу кількісну представленість (12,3%), становлять найбільшу складність для адекватної міжмовної інтерпретації, оскільки їх омонімічні властивості актуалізуються лише в певних дискурсивних умовах.

Важливим результатом дослідження стало виявлення кореляції між типом фразеологічної омонімії та частотністю комунікативних помилок при перекладі. Емпіричні дані свідчать, що найбільшу складність для перекладачів становлять неповні фразеологічні омоніми (67,9% помилкових інтерпретацій) та контекстуальні омоніми (54,2%). Це спостереження дозволяє стверджувати, що в практиці перекладу існує психолінгвістичний механізм «очікування аналогії», коли перекладачі схильні припускати семантичну відповідність при формальному збігу компонентів, особливо якщо цей збіг є неповним. Розроблений нами алгоритм дезамбігуації, який охоплює ідентифікацію формальних збігів, аналіз семантичних полів компонентів та контекстуальну верифікацію, продемонстрував ефективність на рівні 89,4%, що підтверджує його практичну цінність.

Співвідносячи отримані результати з метою дослідження, можемо стверджувати, що системний зіставний аналіз омонімії у фразеологічних одиницях словацької та української мов дозволив не лише виявити й описати це явище в усій його складності, але й запропонувати дієвий інструментарій для його подолання в міжмовній комунікації. Наукова новизна роботи полягає насамперед у розробленій чотирикомпонентній типології фразеологічних міжмовних омонімів, яка враховує не лише структурні та семантичні параметри, але й функціональний аспект – особливості актуалізації омонімічних відношень у дискурсі.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в кількох напрямах. По-перше, видається доцільним розширення джерельної бази за рахунок залучення діалектного матеріалу, особливо з територій змішаного українсько-словацького населення, де процеси міжмовної інтерференції є найбільш інтенсивними. По-друге, потребує подальшої розробки корпусна складова дослідження – створення спеціалізованого електронного корпусу фразеологічних одиниць обох мов із маркуванням омонімічних відношень дозволить автоматизувати процес їх виявлення та аналізу. По-третє, перспективним видається створення двомовного словника фразеологічних міжмовних омонімів, який стане практичним інструментом для перекладачів, викладачів та студентів-філологів. Нарешті, результати дослідження можуть бути використані в лексикографічній практиці для укладання новітніх фразеологічних словників із урахуванням міжмовних омонімічних відношень, а також у навчальному процесі під час підготовки перекладачів та викладачів словацької та української мов як іноземних.

Фінансування: *Дослідження не отримувало жодної фінансової підтримки від державних, комерційних або некомерційних секторів. Автор виконала роботу за власні кошти.*

Конфлікт інтересів. *Автор заявляє про відсутність/наявність конфлікту інтересів.*

Етичне схвалення. *Дослідження проведено без залучення людей.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Буднікова, Л. Т. (2023). Словацька мова в українськомовному середовищі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*, 2(48), 114–120. Retrieved from https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.(48).114-120

Демська, О., & Кульчинський, І. (1996). *Словник українських омонімів*. Фенікс.

Кобилецька, Л. В. (2022). Варіантність темпоральних і локативних фразеологізмів (на матеріалі чеської та української мов). *Закарпатські філологічні студії*, 21(1), 70–74. Retrieved from https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.12

Мельничук, О. С. (1985). *Етимологічний словник української мови: В 7 т.* Наукова думка.

Русанівський, В. М. (1983). *Історія української мови: Лексика і фразеологія*. Наукова думка.

Ужченко, В. Д., & Ужченко, Д. В. (1998). *Фразеологічний словник української мови*. Освіта.

Білоноженко, В. М. (Ред.). (1999). *Фразеологічний словник української мови*.

Čižmárová, M. (2001). Ekvivalenčné typy frazém v ukrajinčine a slovenčine. *Slavica Slovaca*, 36(2), 114–120.

Čižmárová, M. (2003). Frazeolohična ekvivalentnist’ ta variantnist’ v ukrajinskij i slovackij movach. *Naukovyj visnyk Užhorodskoho nacional'noho universytetu. Zbirnyk naukovych prac*, 56–59.

Čižmárová, M. (2002). *O ukrajinskej a slovenskej frazeológii. Komparatistický náčrt* [Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Monographia 35]. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.

Čižmárová, M. (2001). O variantnosti frazém v ukrajinčine a slovenčine. *Slavia: časopis pro slovanskou filologii*, 70 (2), 217–223.

Čižmárová, M. (2003). Rozdielne frazeologické jednotky v ukrajinčine a v slovenčine. In *Perspektyvy rozvytku slovakistyky v Ukrajini* (pp. 48–55). Užhorodskyj nacionalnyj universytet.

Čižmárová, M. (2002). *Ukrajinsko-slovenský frazeologický slovník* [Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Slovník]. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.

Čižmárová, M., & Jašková, A. (2013). *Ukrajinsko-slovenská homonymia. Slovník ukrajinsko-slovenských medzijazykových homoným*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

Lacková, M. (2014). Morfologické osobitosti medzijazykových homoným v súčasných slovanských jazykoch [Morphological features of interlinguistic homonyms in modern Slavic languages]. *Slavica Slovaca*, 49 (2), 148–154.

Keber, J. (2011). *Slovar slovenskih frazemov*. Založba ZRC SAZU.

Ondrúšková, K. (2017). *Vztahy v slovenskej a ukrajinskej rodině (na základe vybraných frazeologizmů)* [Bachelor’s thesis, Masarykova univerzita]. Masaryk University Information System. Retrieved from https://is.muni.cz/th/jbo47/

Shekhavtsova, S. (2025). Lexical homonymy in the Slovak and Ukrainian languages: Problems and prospects. *Philological Treatises*, 17 (1), 183–195. Retrieved from https://doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(1)-17

HOMONYMY IN PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE SLOVAK AND UKRAINIAN LANGUAGES: A COMPARATIVE ANALYSIS

Shekhavtsova Svitlana
Matej Bel University, Banska Bystrica, Slovakia
ORCID ID 0000-0001-8196-8977
Corresponding author:
svitlana.shekhavtsova@umb.sk

Abstract. *The article discusses the issues of a comparative study of homonymy in phraseological units of the Slovak and Ukrainian languages. The relevance of the topic is determined by the insufficient development of the problem of interlingual phraseological homonymy in Slavic linguistics, as well as by the practical needs of translation, lexicography, and intercultural communication. The aim of the study is a systematic comparative analysis of homonymous relations in the phraseological fund of the two languages, the identification of types of interlingual phraseological homonyms, and the development of an algorithm for their disambiguation. The research employs a comprehensive methodology combining lexicographic, componential, contextual, and comparative methods. The scientific novelty of the work lies in the developed four-component typology of interlingual phraseological homonyms, which takes into account structural, semantic, and functional parameters. The proposed typology includes: 1) absolute phraseological homonyms (units with complete formal correspondence but semantic divergence); 2) incomplete phraseological homonyms (units with partial correspondence of component structure); 3) contextual phraseological homonyms (units that acquire homonymous properties only in certain discourse conditions); 4) etymological phraseological homonyms (units with a common historical source that have undergone semantic divergence). The author developed disambiguation algorithm, which includes the identification of formal correspondences, analysis of the semantic fields of components, and contextual verification. The proposed typology and disambiguation algorithm allow for the systematization of existing linguistic material and the prediction of potential communication risks. Prospects for further research include expanding the source base with dialectal material, creating a specialized electronic corpus of phraseological units with marking of homonymous relations, as well as compiling a bilingual dictionary of interlingual phraseological homonyms.*

Keywords*: homonymy, phraseological units, Slovak language, Ukrainian language, comparative analysis, interlingual homonymy, typology, disambiguation.*

REFERENCES

Budnikova, L. T. (2023). The Slovak Language in a Ukrainian-Speaking Environment. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Philology Series, 2(48), 114–120. Retrieved from https://doi.org/10.24144/2663-6840.2022.2.(48).114-120

Demska, O., & Kulchynskyi, I. (1996). Dictionary of Ukrainian Homonyms. Phoenix.

Kobyletska, L. V. (2022). Variation in Temporal and Locative Phraseological Units (Based on the Czech and Ukrainian Languages). Transcarpathian Philological Studies, 21(1), 70–74. Retrieved from https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.12

Melnychuk, O. S. (1985). Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: In 7 vols. Naukova Dumka.

Rusanovskyi, V. M. (1983). History of the Ukrainian Language: Lexicon and Phraseology. Naukova Dumka.

Uzhchenko, V. D., & Uzhchenko, D. V. (1998). Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language. Osvita.

Bilonozhenko, V. M. (Ed.). (1999). Phraseological Dictionary of the Ukrainian Language.

Čižmárová, M. (2001). Types of Equivalence in Phraseology in Ukrainian and Slovak. Slavica Slovaca, 36(2), 114–120.

Čižmárová, M. (2003). Phraseological Equivalence and Variation in the Ukrainian and Slovak Languages. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Collection of Scientific Papers, 56–59.

Čižmárová, M. (2002). On Ukrainian and Slovak Phraseology. A Comparative Study [Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešoviensis. Monographia 35]. Faculty of Philosophy, University of Prešov.

Čižmárová, M. (2001). On the Variation of Phraseological Units in Ukrainian and Slovak. Slavia: Journal of Slavic Philology, 70 (2), 217–223.

Čižmárová, M. (2003). Differences in Phraseological Units in Ukrainian and Slovak. In Prospects for the Development of Slovak Studies in Ukraine (pp. 48–55). Uzhhorod National University.

Received: 30.04.2026
Revised: 13.05.2026
Accepted: 27.05.2026
Published: 02.06.2026

How to cite: Shekhavtsova, S. (2026). Homonymy in phraseological units of the Slovak and Ukrainian languages: a comparative analysis. Philological treatises, 18(1), 168–179. https://doi.org/10.21272/Ftrk.2026.18(1)-14